

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Фабрики-Процької Ольги Романівни

«Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону в контексті ідентифікаційних процесів ХХ – початку ХХІ століть», представлену до захисту на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство)

Актуалізація народної пам'яті у вигляді культурних артефактів вимагає від мистецтвознавця вивчення послідовності подій, фактів та їх неупередженої оцінки. У цьому контексті дисертація Ольги Романівни Фабрики-Процької з вивченням процесів ідентифікації ХХ – початку ХХІ століть у народній музичній культурі лемків і русинів Карпатського регіону стає вельми актуальною в теорії та історії культури. Дисертантка системно узагальнює широкий емпіричний матеріал з народної музичної культури лемків України, лемків Польщі та русинів-українців Словаччини, який було зібрано особисто нею під час інтерв'ю з науковцями, дослідниками і виконавцями різних країн.

Тема дисертації Ольги Романівни апелює до світової історії з етнографічними групами, які проживають на території інших держав, але при цьому зберігають коди предків. Культура лемків України, Польщі і русинів-українців Словаччини відтворює минуле, урізноманітнюючи сучасне мистецтво знаковою оригінальністю. Актуальність дослідження О. Фабрики-Процької з проблем ідентифікації етнічних груп підтверджується думками багатьох дослідників. Відома українська мистецтвознавиця Ірина Бермес вбачає її «надзвичайно актуальною для самопізнання та самоствердження не лише конкретного субетносу, а й усього українського співтовариства», «збереження самотньої лемківської субкультури, як системи цінностей і соціальних кодів, які інтегрують суспільство, в епоху розвитку інформаційних технологій та глобалізації» (с. 139).

Вивчення народної мудрості активізує діяльність храмів муз – музеїв, до яких безпосереднє відноситься й дисертаційна робота Ольги Фабрики-Процької з її метою – «визначення специфіки буття музичної культури лемків і русинів Карпатського географічного ареалу упродовж ХХ – початку ХХІ ст. у

різноманітних формах його функціонування (збереження, відродження, трансформація) як чинника культурної ідентифікації» (с. 20).

Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні міждисциплінарного підходу до проблем культурної ідентичності етнічних груп українців Карпатського регіону, Словаччини й Польщі, що дозволило зафіксувати й обґрунтувати суттєву наукову новизну, яка містить одинадцять пунктів «вперше». Джерелознавчий масив з різномовних видань наукової літератури (у списку використаних джерел їх 96), періодика, біографічні праці, розлогі епістолярії і мемуаристика, доповнені сучасними комунікативними практиками, значно актуалізують русинський, неорусинський, карпаторусинський напрями у народній українській музичній культурі. Практично життєвий емпіричний матеріал лемківської та русинської народної музичної творчості підкріплює фактами різні види діяльності установ, соціальних інституцій України, Польщі, Словаччини. Теоретично «виокремлено музичну фольклорну традицію як домінуючий чинник ідентифікації та самоідентифікації українців Карпатського регіону, зокрема на території Польщі й Словаччини» (с. 24) з її трансформацією та трансмісією в середовищі лемків і русинів ХХ – початку ХХІ ст., що дозволяє дисертантці посилити концептуальність дослідження.

Матеріали і висновки дисертації О. Фабрики-Процької розширюють можливості наукових розробок з проблем музичного фольклоризму в умовах інонаціональної комунікації. Крім наукового спрямування, дослідження має й суто практичне значення у культурологічних і мистецтвознавчих розробках, навчальних посібниках з теорії та історії культури, знайомством з лемківською і русинською музичною культурою, яка маловідома фахівцям-музикознавцям, мистецтвознавцям у різних регіонах країни. Матеріали дисертації О. Фабрики-Процької суттєво реконструюють історію, аргументують важливі процеси у етномузикології, етнографії, народознавстві, музичній україністиці, культурі і мистецтві українців діаспори, народно-інструментальному виконавстві. Дисертація О. Фабрики-Процької відкриває перспективні напрями студентських студій з вивчення теорії та історії культури України, Польщі,

Словаччини, діаспори США і Канади.

Дисертація О. Фабрики-Процької складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Для обґрунтування теоретичної складової дисертації, а саме проблематики ідентичності та пограниччя, дисертантка звертається до вітчизняних і зарубіжних наукових праць Г. Бабінського, Д. Вояковського, М. Гуль, В. Кочана, І. Репети, А. Садовського, К. Шестакової, Г. Щербія. Однак увага науковців була зосереджена на іншому часовому відрізку, тож для розкриття закономірностей саморозвитку та самоорганізації сучасного українського суспільства О. Фабрика-Процька розвиває методологію системного дослідження з поглибленням етнонаціональних регіональних ідентифікацій, зокрема народної музичної творчості етнічних груп українців Карпатського регіону.

На сімдесяти сторінках підрозділу 1.2 дисертантка торкається історіографії народної творчості етнічних груп українців Карпатського регіону. Для цього їй знадобилося вивчення загальних проблем фольклору, музичного, етнографічного, аранжованого, виконавського фольклоризму (с. 46 – 47). Далі дисертантка характеризує народну пісенність русинів Воєводини на основі праць Михайла Врабеля; русинів Бачки за працями Володимира Гнатюка, Дюра Біндаса та Осифа Костельника, Філарета Колесси; русинські пісні за збірниками словацького фольклориста, українознавця, мистецтвознавця, літературознавця, бібліографа українського (лемківського) походження Миколи Мушинки, хорватського етномузикознавця Вінко Жганця, Михайла Ковача, Онуфрія Тимка. Такий масив маловідомих праць з означеної проблематики розширює межі українського мистецтвознавства і музикознавства.

У вивченні лемківської пісенно-музичної спадщини ХІХ ст. дисертантка звертається до праць збирачів й систематизаторів різножанрових текстів і народних пісень: І. Ж. Паулі, Я. Головацького, О. Кольберга, В. Хиляка, В. Гнатюка, І. Верхратського. Починаючи від ХХ ст., лемківський фольклор зафіксований у наукових розвідках, архівах фонографічних записів (Відень, 1903; Львів, 1908), науково-популярних виданнях, друкованих нотних

збірниках лемківських пісень (с. 54), тобто за напрямками: фольклористичним – із вивченням обрядів, публікацій лемківських та русинських пісень, аналізом регіональних особливостей пісень; етнологічним – із публікацією монографій, нарисів, збірників наукових праць; статей фольклористів-етнографів.

У підрозділі 1.3 – з визначення методологічних засад дослідження – хотілося б більшої самостійності. Авторка ґрунтовно вивчила досвід попередників, але залишила відкритими питання щодо власних термінологічних визначень.

Як і передбачає паспорт спеціальності 26.00.01, від теоретичних узагальнень проблематики етнічних груп Карпатського регіону у складі України, Польщі, Словаччини (I розділ) у другому розділі дослідження авторка переходить до історико-культурної ситуації з питаннями ототожнення і самоідентифікації цих груп на зазначених територіях, спираючись на ґрунтовні праці істориків, культурологів, мистецтвознавців (Г. де Воллан, А. Годинко, Г. Купчанко, В. Лукич, П.-Р. Магочі, Т. Росул). Тут виокремлюються складні питання, приміром «зіставлення карпаторусинів з іншими східними слов'янами, ... з позицій класифікацій етнічних груп Карпатського регіону, зокрема Карпатської Русі» (с. 137). Питання, які виходять за межі мистецтвознавства, але для розкриття мети дослідження, авторка не змогла їх обійти, що відобразилося в актуалізації позицій науковців щодо подвійного трактування регіонального насичення (усі мешканці Карпатського регіону є українцями на відміну від класифікації лемко-бойко-гуцульські); депортації населення у різні часи; діалектного мовлення і мова (Ю. Гошко, І. Зілинський, В. Латта, М. Мушинка, І. Панькевич). Звичайно, що складні історико-політичні умови заклали підвалини до трансформаційних процесів традиційній культурі Карпатського регіону та трансмісії фольклорної традиції лемків і русинів в українській культурі порубіжжя.

Кроскультурний підхід дозволив дисертантці фокусуватися на різновидах етнічної, національної, культурної ідентичності та пов'язаних із ними проблем. Авторка констатує культурну ідентичність «як консенсус між традиціями минулого й новаціями майбутнього», її «культуротворчий феномен

у контексті сучасного інтеркультурного діалогу» (с. 180 – 181). Звертаючись до етнокультурних процесів в українському середовищі Словаччини і Польщі, дисертантка акцентує увагу на спільних і відмінних рисах у структурі, функціонуванні та розвитку етнічних груп, а саме увиразнює їх активність через радіомовлення, заснування шкіл, фольклорних вокальних, інструментальних, танцювальних колективів тощо.

Характеристика народної музичної культури лемків і русинів Карпатського регіону представлена у третьому розділі дисертації музичним фольклором і народним музичним інструментарієм з обрядовою та необрядовою пісенністю, трансформацією і трансмісією фольклорної традиції, які зафіксовані авторкою у міжнародних фольклорних фестивалях. На її думку, ці фактори є збереженням культурної ідентичності, в яких домінуючи роль відіграє фольклор. На прикладі лемківського фольклору дисертантка аналізує його трансформаційність на рівні скорочення словесного тексту з випущенням його окремих деталей (с. 210), осучаснення мови, оновлення тематики, авторських гармонізацій і стильових обробок та аранжувань. Авторкою зафіксовано енциклопедичний набір академічних народно-інструментальних ансамблів, капел бандуристів, які пропагують лемківські пісні. Безліч виконавців включають до свого репертуару лемківську пісенну спадщину: 50-ти річна хорова капела «Лемковина», м. Львів; народна аматорська лемківська хорова капела «БЕСКИД», Івано-Франківськ; народний самодіяльний лемківський фольклорно-етнографічний ансамбль пісні і танцю «Студенька», м. Калуш; ансамбль пісні і танцю «Кичера», Польща, м. Легниця; музичний колектив «Мрія», Польща, м. Горлиця; театральний колектив «Лемківський Перстеник», м. Гладишів; ансамбль пісні і танцю «Лемковина», Польща. На думку дослідниці, народна музична культура лемків і русинів карпатського регіону поступово втрачає природне середовище побутування, спричинене багатьма історичними подіями, але у сучасній культурі йде «активний процес регенерації окремих жанрів фольклору, відродження народного музичного інструментарію, трансформації фольклорної традиції, поява нових форм її репрезентації в аматорському та професійному музикуванні» (с. 393).

Логічним продовженням аналізу народної музичної культури лемків і русинів є четвертий розділ дослідження «Інституційність функціонування культури лемків і русинів: досвід України та діаспори», в якому Ольга Романівна висвітлює культурно-просвітницьку діяльність регіональних осередків лемків і русинів у інтеграційних процесах зі світовими організаціями і об'єднаннями українських субетнічних груп. Особливу увагу дисертантка приділяє засобам і формам збереження духовної і матеріальної культури в музейницькій сфері. На конкретних прикладах товариств «Лемківщина», громадської організації «Молода Лемківщина» та Всеукраїнського Товариства «Лемківщина» висвітлено культурні зв'язки з українцями різних країн, багатьма громадськими організаціями в Україні («Холмщина», «Надсяння», «Бойківщина» та ін.), за кордоном (Польща, Словаччина, Хорватія, США, Канада та ін.). Їх діяльність підтримується Світовою Федерацією Українських Лемківських Об'єднань, які знаходяться на території України, США, Канади, Словаччини, Польщі, Сербії і Хорватії. Безумовним позитивом роботи є розкриття українських здобутків у світовому культурному середовищі. Авторка фіксує коди культури лемків і русинів різних країн і органічно представляє їх у контексті ідентифікації.

Дослідження О. Фабрики-Процької, попри належний науково-теоретичний рівень осягнення проблематики, потребує додаткових роз'яснень і змістових уточнень.

1. У підрозділі 1.3. визначаються термінологічні, історичні, культурологічні, мистецтвознавчі орієнтири. Оскільки у Вас народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону розглядається у контексті ідентифікаційних процесів, то питання: які ознаки мають ідентифікаційні процеси і історико-культурна ідентифікація за авторським тлумаченням?
2. У чому полягає специфіка виявлення різновидів культурної ідентичності в етнічних групах в Україні, Польщі, Словаччині та етно-культурних процесах.
3. У четвертому розділі дисертації Ви констатуєте, що «з необрядового репертуару зникають пісні, що були породжені минулими болючими

явищами суспільного і родинного життя: заробітчанством, наймитством, еміграцією, рекрутчиною, вимушеним нерівним шлюбом та ін.» (с. 216). Тобто, відмічаєте трансформацію фольклорної традиції. Але у попередньому підрозділі (3.1) Вами було зазначено, що «створюються або приходять з позарегіонального, особливо загальноукраїнського, репертуару нові пісні, у чому, власне, і проявляються своєрідний пісенний симбіоз, синтез та новотворчість». Прошу пояснити позитивні та негативні наслідки трансформаційних процесів у народній музичній культурі лемків і русинів зазначених регіонів у ХХІ столітті.

4. Питання. Ви пишете про те, що «найбільшої шкоди традиційній культурі в Україні, зокрема й лемківській, завдала «радянська культура», яка була спрямована на уніфікацію перш за все регіональних пісенних осередків. У наслідок депортації відбувався поступовий процес пристосування лемківських пісенних зразків до загальноукраїнських музичних стилів. Але при цьому Ви наголошуєте, що «Нині лемківські та русинські пісні, що побутують в Україні, Словаччині та Польщі, звучать переважно у сучасних авторських гармонізаціях, стильових обробках та аранжуваннях». Тож, питання: наскільки сьогодні авторська участь у виконавстві лемківських та русинських пісень зберігає традиції?

Звичайно, що робота Ольги Романівни дуже складна, глибока. Дослідження охоплює тривалий час – ХХ століття з надзвичайно інтегрованими процесами будівництва і руйнувань, двадцять років ХХІ століття – перехідного мінливого часу та кілька країн, де відбувається ця народна музична культура лемків і русинів у трансформаціях і трансмісіях, пошуках збереження своєї ідентичності. Самі процеси настільки складні, що дисертація не може бути простою, з тими науковими висновками, до яких ми прагнемо. Не дивлячись на це, результати дослідження висвітлено у монографії та 54 наукових публікаціях, серед яких 19 у фахових наукових виданнях України, 14 у закордонних періодичних часописах, колективних монографіях та індексованих виданнях, 21 у збірниках статей та матеріалів наукових конференцій.

Таким чином, приходимо до обґрунтованого висновку, що дисертація Ольги Романівни Фабрики-Процької «Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону в контексті ідентифікаційних процесів ХХ – початку ХХІ століть», цілком відповідає вимогам МОН України щодо предметного змісту та методологічної значущості досліджень на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство). Автореферат дисертації та публікації за її темою повною мірою віддзеркалюють зміст дослідження.

Ольга Романівна Фабрика-Процька заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство).

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри академічного і
естрадного вокалу та звукорежисури
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв

